

Andrzej Nowakowski

**PROPOZYCJE ZMIAN MODELU ORGANIZACYJNEGO
KULTURY FIZYCZNEJ W POLSCE Z 1981 ROKU.**

KARTKA Z NAJNOWSZYCH DZIEJÓW KULTURY FIZYCZNEJ

Wprowadzenie

Warszawski Sejmik Kultury Fizycznej z 1981 r. był drugim rodzaju wydarzeniem w powojennej historii kultury fizycznej w Polsce, poza słynną naradą działaczy sportowych z lutego 1957 r. Oba gremia obradowały w okresie ważnych przesileń polityczno-ustrojowych w kraju. Pierwsze z nich miało miejsce w czasie destalinizacji i demokratyzacji życia publicznego w Polsce po okresie „kultu jednostki”, a drugie w momencie apogeum rozwoju pierwszej „Solidarności” jako ogólnonarodowego kontestatorskiego ruchu społecznego. Obie narady nie ograniczały się jedynie do krytyki i negacji istniejącego *status quo* na obszarze kultury fizycznej w Polsce, lecz również formułowały program naprawy, również w zakresie niezbędnych zmian modelowych i organizacyjnych, wysuwając propozycje *de lege ferenda*¹.

W niniejszym szkicu zostaną ujęte te postulaty dotyczące naprawy kultury fizycznej w ówczesnej Polsce, które dotyczyły instytucjonalnej nadbudowy w zakresie zarządzania kulturą fizyczną. Wskutek znanych późniejszych perturbacji — m.in. związanych z wprowadzeniem stanu wojennego — większość tych postulatów doczekała się realizacji dopiero u progu III Rzeczypospolitej, zwłaszcza w ustawach dotyczących obszaru kultury fizycznej z lat 1991² i 1996³.

¹ L. Szymański, *Ze studiów nad modelem kultury fizycznej w Polsce Ludowej 1944-1980*, wyd. II, Wrocław 1996, s. 116 i n.

² Ustawa z 25 I 1991 r. o utworzeniu Urzędu Kultury Fizycznej i Turystyki (Dz. U. RP 1991 nr 16, poz. 74). Zob. ponadto: A. Nowakowski, *Status prawny Urzędu Kultury Fizycznej i Turystyki*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1993, t. XXXVII, nr 1, s. 117-123.

1. Uwarunkowania zwołania Sejmiku

Warszawski Sejmik Kultury Fizycznej obradujący w dniach 26-28 VI 1981 r. odbył się z inicjatywy centralnego organu administracji państwowej do spraw kultury fizycznej — Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Sportu (GKKFiS), istniejącego od 1978 r., a powołanego w miejsce Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki (GKKFiT). Podobnie jak na przełomie lat 1956/7, władze chciały w ten sposób rozładować napięcie w środowisku związanym z kulturą fizyczną. Jak podkreślił L. Szymański, w latach 1956/7-1980 PZPR, ustalając program rozwoju kultury fizycznej, nie przeprowadziła gruntownej modernizacji państwowego aparatu wykonawczego. Aparat ten (GKKF, GKKFiT, GKKFiS) był mało operatywny i nie cieszył się autorytetem społecznym. Nie wykorzystano należycie autentycznej aktywności społecznej, zaś kulturę fizyczną, podobnie jak inne obszary życia społecznego, poddano totalnej politycznej kuratelii PZPR⁴. Toteż podczas obrad Sejmiku nie oszczędzono żadnego zagadnienia związanego z dotychczasowym funkcjonowaniem kultury fizycznej, poddając je surowemu osądowi. Uczestnicy Sejmiku swe zasadnicze postulaty sformułowali w dwóch dokumentach: 1) apelu do społeczeństwa polskiego, 2) liście otwartym do IX Nadzwyczajnego Zjazdu PZPR, dając w nich wyraz z troską związanemu z pogarszającym się stanem kultury fizycznej w Polsce. Sygnatariusze obu dramatycznych wystąpień stwierdzili m. in., że w panującej wówczas w kraju niezwykle trudnej sytuacji gospodarczej i społecznej „*wzmoczenie troski o biologiczny rozwój narodu, a zwłaszcza o pełny i harmonijny rozwój osobowy młodych pokoleń [...] stało się nakazem chwili*”. Natomiast we wspomnianym już liście adresowanym do najwyższego gremium PZPR napisano, że „*kulturze fizycznej należy przywrócić podstawowe wartości — zdrowotne, wychowawcze, obronne i rekreacyjne tak, aby w pełni służyła człowiekowi i społeczeństwu*”⁵.

Nawet ówczesny szef polskiego sportu, przewodniczący GKKFiS — Marian Renke podczas obrad Sejmiku stwierdził zaniedbania i dysproporcje w zakresie rozwoju kultury fizycznej⁶. Tak więc Sejmik zabrał głos w najżywotniejszych sprawach dla wychowania fizycznego i sportu w Polsce, a zgłoszone propozycje o wiele lat wyprzedzały podjęte rozwiązania systemowe.

³ Ustawa z 18 I 1996 r. o kulturze fizycznej (Dz. U. RP 1996 nr 25, poz. 113 z późn. zmianami).

⁴ L. Szymański, op. cit., s. 122.

⁵ Apel uczestników Sejmiku Kultury Fizycznej (Warszawa 26-28 VI 1981 r.), „Kultura Fizyczna” 1981, r. XXXV, nr 9-10, s. 1.

⁶ J. Gaj, *Kultura fizyczna w Polsce w latach osiemdziesiątych (założenia i rzeczywistość)*, „Zeszyty Naukowe AWF w Gdańsku”, t. X, 1989, s. 119.

2. Postulaty Sejmiku w sprawie modelu organizacyjnego kultury fizycznej w Polsce

Sejmik czerwcowy z 1981 r. miał za zadanie m.in. określenie roli kultury fizycznej w życiu narodu oraz zaopiniowanie założeń do projektu ustawy o kulturze fizycznej. Już w pierwszych miesiącach 1981 r. m.in. w Kielcach, miejscowi działacze proponowali uspołecznienie zarządzania kulturą fizyczną, poprzez utworzenie wojewódzkich komitetów kultury fizycznej, wybieranych w tajnym głosowaniu, jako organów doradczych poszczególnych wojewodów. Miały to być struktury organizacyjne niezależne od rządowej administracji kultury fizycznej. Równocześnie postulowano likwidację Wojewódzkiej Federacji Sportu i utworzenie jednolitego, ogólnopolskiego funduszu kultury fizycznej⁷. Wówczas też, w trakcie przygotowań do IX Nadzwyczajnego Zjazdu PZPR, alarmowano o fatalnej kondycji fizycznej polskiego społeczeństwa.

Również przewodniczący ówczesnego GKKFiS, wraz z posłami na Sejm PRL proponował utworzenie w strukturach wojewódzkich rad narodowych komisji zdrowia i kultury fizycznej, w celu dowartościowania tej problematyki na szczeblu lokalnym⁸. W marcu 1981 r. powołano resortową komisję z przewodniczącym — prof. Zbigniewem Drozdowskim, rektorem AWF w Poznaniu do prac nad założeniami projektu ustawy o kulturze fizycznej⁹. Założenia do projektu tejże ustawy powstawały przy współpracy GKKFiS oraz sejmowej Komisji Zdrowia i Kultury Fizycznej. Następnie 8 V 1981 r. przewodniczący GKKFiS powołał zespół dla opracowania projektu ustawy o kulturze fizycznej. Ten obszar życia społecznego należał wówczas do dziedzin w znacznej większości nie objętych pozytywną regulacją prawną rangi ustawy¹⁰, (oprócz dwóch ustaw z 1978 r. regulujących powołanie oraz kompetencje Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Sportu oraz Głównego Komitetu Turystyki), choć niewątpliwie nawet w świetle ówczesnej doktryny i przepisu art. 69 Konstytucji RP, traktującym o prawie obywateli do różnych form wypoczynku, taki akt winien być wydany¹¹.

Sejmik jednak, w którym wzięło udział ogółem 500 działaczy kultury fizycznej ze wszystkich środowisk kraju — o czym przypomniał M. Renke — nie posiadał uprawnień do podejmowania wiążących uchwał. Posiadał natomiast zna-

⁷ Zob.: „Przegląd Sportowy” nr 23 z 3 II 1981, s. 4, nr 26 z 6 II 1981, s. 3, nr 35 z 19 II 1981, s. 2.

⁸ „Przegląd Sportowy” nr 45 z 5 III 1981, s. 1.

⁹ Ibidem, nr 51 z 13 III 1981, s. 1.

¹⁰ Tuż przed rozpoczęciem narady, w czerwcu 1981 r. GKKFiS opracował założenia tej ustawy.

¹¹ H. Kulbacka, A. Nowakowski, *Konstytucyjne prawo obywateli do czynnego wypoczynku – obecnie i w przyszłości*, (w:) *Studia z historii i organizacji kultury fizycznej*, pod red. A. Nowakowskiego i innych, Częstochowa 1998, s. 147-151.

czeniu konsultacyjno-doradcze. Jednak jego uchwały posiadały znaczny oddźwięk w środowisku kultury fizycznej¹². Uznano, że potrzeby w zakresie rozwoju kultury fizycznej należy oceniać w kategoriach polityki społecznej państwa, jak i samorealizacji jednostki¹³. M. Renke zapowiedział, że GKkFiS będzie przeprowadzał szerokie konsultacje w sprawie zmian organizacyjno-systemowych w dziedzinie kultury fizycznej, co nada temu organowi bardziej społeczny charakter. W tym okresie rozważano również projekt reformy „centrum” administrowania kulturą fizyczną w Polsce, mający na celu uproszczenie struktur i szczebli zarządzania i oddzielenia powszechnego wychowania fizycznego od rekreacji oraz tychże dziedzin od sportu wyczynowego¹⁴.

Uczestnicy obrad, obradując zarówno na sesji plenarnej, jak również w zespołach roboczych, poddali krytyce „hybrydową” strukturę organizacyjną kultury fizycznej w Polsce, zarzucając władzom zbyt wiele dyrektywnego i centralistycznego planowania w tym zakresie. Uznano, że centralny organ administracji państwowej do spraw kultury fizycznej winien być kontrolowany przez kolegialne ciało społeczne. Sama kultura fizyczna winna być sferą działalności socjalnej państwa. Uznano także, że na szczeblu gmin zarządzanie zasobami kultury fizycznej winno należeć do wyłącznej właściwości organów społecznych¹⁵.

W szczególności — IX zespół roboczy do spraw założeń ustawy o kulturze fizycznej, któremu przewodniczył prof. Z. Drozdowski, przyjął trzy założenia: 1) ustawa powinna określać rolę państwa w stworzeniu warunków uprawiania kultury fizycznej, a państwo winno wziąć na siebie obowiązek tworzenia warunków materialnych w zakresie kultury fizycznej oraz określić formalnoprawne podstawy jej uprawiania, 2) ustawa — w ówczesnych realiach ekonomicznych — winna określać rolę zakładu pracy w tworzeniu warunków do uprawiania kultury fizycznej, 3) prawo winno ponadto sprecyzować materialne podstawy kultury fizycznej (jej udział w budżecie państwa). Projekt ustawy, opracowany na wzór podobnych aktów normatywnych obowiązujących wówczas m.in. w NRD i we Francji, miał być następnie poddany społecznej konsultacji. Nie negowano już potrzeby i celowości podjęcia stosownej ustawy¹⁶.

¹² „Sejmikowi Kultury Fizycznej twórczych obrad!”, „Przegląd Sportowy” nr 122 z 26 VI 1981, s. 1-2.

¹³ *Sejmik Kultury Fizycznej. Sprawozdanie*, Warszawa 1981, s. 14 i n. Ówczesna polska będąca w pierwszej dekadzie świata pod względem sportu wyczynowego, była jednocześnie jednym z najbardziej zacończonych krajów Europy pod względem upowszechniania k.f. Jedynie 6,4% mieszkańców Polski uprawiało ćwiczenia fizyczne, zaś tylko 16% młodzieży nie miało odchyleń zdrowotnych.

¹⁴ „Przegląd Sportowy” nr 64 z 1 IV 1981, s. 4.

¹⁵ *Sejmik Kultury Fizycznej*, s. 82-85.

¹⁶ Zob.: Materiały z obrad Sejmiku Kultury Fizycznej, „Przegląd Sportowy” nr 123 z 29 VI 1981, s. 1, 5-6.

Toteż Sejmik Kultury Fizycznej stwierdził dotkliwy brak aktu normatywnego rangi ustawy szczegółowo regulującej kwestie kultury fizycznej, w nawiązaniu do założeń „Międzynarodowej Karty Wychowania Fizycznego i Sportu” przyjętej w listopadzie 1978 r. w Paryżu na Konferencji Generalnej UNESCO. Już wówczas lansowano termin „prawo sportowe”. Postulowano, aby podczas obrad zbliżającego się IX Nadzwyczajnego Zjazdu PZPR rozwojowi kultury fizycznej nadać identyczne znaczenie jak działalności oświatowej i ochronie zdrowia, a nawet rozszerzyć zakres przedmiotowy Narodowego Funduszu Ochrony Zdrowia na finansowanie celów z zakresu kultury fizycznej¹⁷. Jeden z mówców — W. Strzyżewski — postulował rozszerzenie pluralizmu społecznego na obszar kultury fizycznej, postulując, aby uzgodniono z Episkopatem Polski podjęcie w pracy duszpasterskiej Kościoła tematu kultury fizycznej w aspekcie odpowiedzialności za życie obecnego i przyszłych pokoleń¹⁸. Natomiast według C. Roszczaka, sprawy kultury fizycznej w polityce państwa winny się znaleźć w jednym resorcie rangi ministerstwa — np. w resorcie oświaty i wychowania¹⁹. Podczas obrad Sejmiku padły stwierdzenia o prawach obywatela do uczestnictwa w dobrach kultury fizycznej, jak również o pilnym podjęciu przez Sejm PRL ustawy o kulturze fizycznej, przy współudziale zebranych delegatów.²⁰

3. Wnioski końcowe

Jak podkreślił L. Gondek, w kulturze fizycznej okresu PRL, w kontekście uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych, dominowały aspekty polityczne, połączone z elementami centralizmu oraz szczególnego nadzoru państwa nad tą dziedziną życia społecznego. Zarówno wydarzenia 1956 r., jak również lat 1980-1981 miały wpływ na sytuacje w zakresie kultury fizycznej²¹. Sejmik z 1981 r. w znacznej mierze podzielił los poprzedniego zgromadzenia z 1957 r. Przebiegiem Sejmiku interesowała się głównie prasa sportowa, natomiast pozostałe tytuły prasowe, z „Trybuną Ludu” włącznie, potraktowały jego obrady w sposób marginalny, co mogłoby świadczyć o niedocenianiu całej sfery kultury fizycznej przez

¹⁷ Ibidem, s. 106-107. Z początkiem lat osiemdziesiątych z budżetu Państwa w Polsce na finansowanie kfi przeznaczano zaledwie 0,3-0,5 % środków, co W. Strzyżewski określił jako „granicę śmierci biologicznej narodu”.

¹⁸ Zob. np.: A. Nowakowski, J. Snopko, *O likwidacje „białych plam” w powojennych dziejach kultury fizycznej w Polsce*, (w:) *Studia z historii i organizacji kultury fizycznej*, op. cit., s. 139-145.

¹⁹ *Sejmik Kultury Fizycznej*, op. cit., s. 113.

²⁰ Apel uczestników, op. cit., s. 2.

²¹ L. Gondek, *Kultura fizyczna w Polsce: 1944-1984. Zarys podstawowych struktur, form i efektów zarządzania kulturą fizyczną w czterdziestoleciu PRL*, Gdańsk 1986, s. 50-51.

koła rządzące w ogarniętej wszechstronnym kryzysem Polsce. Stan wojenny opóźnił autentyczną reformę wychowania fizycznego i sportu w Polsce o całą dekadę, zaś nowa ustawa o kulturze fizycznej z 3 VII 1984 r.²² została wprowadzona w okresie tzw. normalizacji, czyli pełnej kontroli PZPR i aparatu państwowego nad społeczeństwem. Nic też dziwnego, że ta ustawa sankcjonowała monopol państwa i akceptowanych przez państwo nielicznych oficjalnych stowarzyszeń w tworzeniu modelu organizacyjnego kultury fizycznej.

Dopiero wzmiankowana już ustawa z 1996 r. o kulturze fizycznej w znacznej mierze spełniła postulaty uczestników czerwcowego forum z 1981 r., akcentując zasady pluralizmu i szerokiej społecznej partycypacji w kulturze fizycznej, przy równoczesnej decentralizacji zarządzania tą gałęzią działalności. Natomiast Konstytucja III Rzeczypospolitej z 2 IV 1997 r.²³ — w art. 68 ust. 5 — po raz pierwszy w historii Polski wyraziła *expressis verbis* — zasadę powszechnej dostępności ogółu obywateli, a przede wszystkim dzieci i młodzieży do dóbr kultury fizycznej, określając jednocześnie powinność władzy publicznej (rządowej i samorządowej), zapewnienia obywatelom realnego udziału w korzystaniu z dóbr i urządzeń kultury fizycznej.

SUMMARY

Andrzej Nowakowski

1981 PROPOSITIONS FOR CHANGING THE ORGANISATIONAL MODEL OF PHYSICAL CULTURE IN POLAND. NOTES ON THE LATEST HISTORY OF PHYSICAL CULTURE

With the growing crisis looming over Poland, following formation of the first 'Solidarity' Trade Union, a Congress of Physical Culture was held in Warsaw in June 1981. During the assembly, activists of physical culture from different communities in Poland demanded authentic democratisation of management of physical culture as well as introducing more pluralism and decentralisation in physical culture.

The postulates were fully satisfied only by the 1996 Physical Culture Act and the regulations of Article 65 (5) of the Constitution of the Republic of Poland of 1997.

²² Tekst pierwotny: Dz. U. 1984 nr 34, poz. 181.

²³ Dz. U. RP 1997 nr 78, poz. 483.